

IZ POVIJESTI MEDICINE I FARMACIJE

Stella Fatović-Ferenčić, Jasenka Ferber-Bogdan: Zagrebačke ljekarne, Baština u funkciji identiteta grada, *Gradska ljekarna Zagreb*, Zagreb, 2016.

Ona notorna biblijska: *U početku bijaše riječ*, za ovu prigodu doista može glasiti: *U početku bijaše lijek*. Naime, čovjekovo nastojanje za očuvanjem zdravlja odavno je njegovu pozornost usmjerilo prema ljekovitim biljkama, tragajući u tim nijemim bićima za biološkim, iscjeliteljskim i inim potencijalima. Od legendarne Asklepijeve zmije s travom u ustima, pa do višestoljetnih istraživanja i eksperimentiranja, te pustolovnih alkemijskih potraga u svrhu otkrića kakve omnipotentne panaceje ili eliksira mladosti, što bi čovjeku osiguralo pouzdano liječenje, otklanjanje bolesti i jamčilo mu vječno zdravlje (čitaj: mladost i sreću).

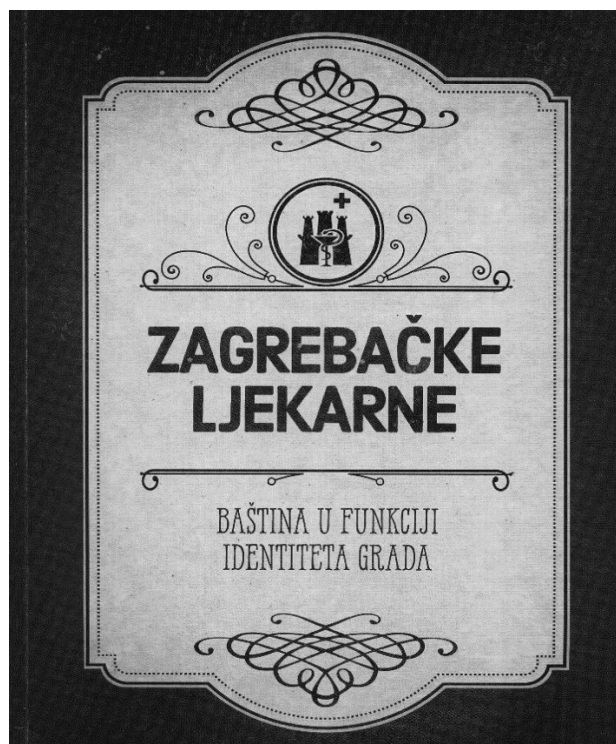
Ljekarnička djelatnost u Hrvatskoj ima višestoljetnu tradiciju, a niknula je najprije u tišini samostanskih vrtova, gdje se uzgajalo ljekovito bilje i pripremali lijekovi, a u samostanskim knjižnicama čuvale se ili prepisivale ljekaruše. Prve civilne ljekarne na području današnje Hrvatske otvarale su se na tlu Dalmacije, pa je tako – povijesnim dokumentima potkrijepljeno – prva u nizu, već 1271. godine, otvorena ljekarna u Trogiru. Prva građanska ljekarna na tlu kontinentalne Hrvatske, znamenita farmacija *K crnom orlu (Apotheca Civitatensis ad Aquillam Nigram)*, otvorena je na Griču, u Zagrebu 1355. Ona i danas postoji na istom mjestu i aktivna je u istom prostoru, a u kulturno-turističkoj ponudi Zagreba jedna je od najprivlačnijih destinacija. Treba odmah naglasiti kako autorice ove publikacije ostavljaju otvorenim pitanje mogućeg rada i djelovanja – u toj slavnoj gornjogradske ljekarni – farmaceuta Nicolò Alighijerija, praunuka znamenitog Dantea Alighijerija, jer u svom istraživanju nisu naišle na utemeljene podatke koje bi navedenu pretpostavku potvrdile. Taj fakat sam po sebi, mada je ideja o Danteovu praunuku kao ljekarniku u drevnom Agramu iznimno atraktivna – dostatno svjedoči o ozbiljnosti kojom su autorice prionule ovoj zanimljivoj tematici.

Prof. dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić, naša etablirana povjesničarka znanosti i medicine i Jasenka Ferber-Bogdan, dipl. povjesničarka umjetnosti, već se više od dva desetljeća sustavno i pasionirano bave istraživanjem povijesti farmacije na području grada Zagreba, ali i na širem području Hrvatske. Upravo istraživački zanos i energija takvog dueta – povjesničarke medicine i kunst-historičarke – rezultirala je s nekoliko iznimno važnih radova iz povijesti hrvatskog ljekarništva, koji su, počam od 2000. do 2015.,

sukcesivno objavljeni u časopisu *Medicus*. Ti su radovi nedavno objedinjeni i objavljeni u knjizi tiskanoj od strane *Gradske ljekarne Zagreb*, pod motom *Baština u funkciji identiteta grada*.

U pravu su autorice kada kažu da ljekarništvo na tlu Hrvatske ima dugu tradiciju, ali i da brojnim aspektima ljekarništva na tlu Hrvatske u povijesno-medicinskim i kulturološkim istraživanjima još uvijek nije posvećena dužna pažnja. Ljekarništvo je, naime, pupčanom vrpcom bilo i ostalo vezano sa svim vidovima medicinskog djelovanja i zdravstvene skrbi, a tako, neizravno, i s javnim društveno-kulturnim životom, pa je zapravo nejasno otkud relativno malo zanimanje za proučavanja brojnih aspekata tog važnog segmenta biomedicine. Možda je razlog tomu sadržan upravo u riječima autorica: "Istraživanje povijesti ljekarništva slojevito je područje koje zahtijeva temeljitu analizu općepovijesnih, javnozdravstvenih i medicinskih, te kulturno-civilizacijskih tekovina".

U knjizi *Zagrebačke ljekarne* redom su prezentirani sljedeći radovi: *Srednjovjekovni korijeni i kontinuitet u vremenu: u povodu 650. obljetnice zagrebačke gornjogradske ljekarne; 400 godina dokumenata o ljekarni sv. Marije na zagrebačkom Kaptolu (1599-1999); Ljekarna K sv. Trojstvu: izgubljeni sjaj zagrebačke secesije; Tragom slike Nikole Šubića Zrinjskog: kronologija kraljevske dvorske ljekarne K Zrinjskom; Odolijevajući vremenu: Gayerova ljekarna Crvenom križu iz 1903. godine; Kolodvorska ljekarna u Zagrebu – na pragu novog doba; Ljekarnička baština zagrebačkog predgrađa: kustošijanska ljekarna K svetom Antunu ususret 90. obljetnici.*

U grafički pomno uređenoj i dizajniranoj knjizi, tiskanoj na kunstdruck papiru, s brojnim priložima (fotografije, tablice, kopije letaka, reklamnih plakata i brošura, diploma, različitih dokumenata, grbova i dr.), iznose se brojni podaci o nastanku sedam zagrebačkih ljekarni, njihovom vremenskom hodu do naših dana, kao i o prvim ljekarnicima koji su ih otvarali, bili im vlasnici i u njima djelovali.

Povijest sedam ljekarni u sedam eseja, iznesena je u knjizi vremenskim slijedom. Od one najstarije – slavne ljekarne *K crnom orlu* na Griču – do one najmlađe – *K svetom Antunu* na Kustošiji. I ma koliko je svaka od njih specifična po vremenu svoga nastanka, ljekarnicima koji su ih otvarali, vodili, razvijali i nasljeđivali, te društvenom i kulturnom ozračju u kojem su bile situirane – sve one, uz vlastite specifičnosti, imaju puno toga zajedničkog. Tako se sada, okupljene na jednom mjestu, doimaju gotovo kao dobro integrirane i usustavljene.

Ljekarnička je branša jedna od najčešćih koja se u okviru iste obitelji nasljeđuje s naraštaja na naraštaj. U priloženim tekstovima saznajemo tako brojne podatke o pojedinim istaknutim ljekarnicima i njihovim obiteljima, njihovom poslovanju, svesrdnom radu na unaprjeđenju ljekarništva, merkantilnim uspjesima i(li) hipostazama i dr.: od onih 40-tak ljekarnika-vlasnika različitih nacionalnosti (uglavnom Talijana, Čeha i Nijemaca) i osobnih profila što su se u dugom vremenskom slijedu od nekoliko stoljeća smjenjivali u gornjogradske ljekarni *K crnom orlu* (da bi početkom 20. stoljeća došlo do znakovitog obrata, kada vlasnicom gornjogradske ljekarne po prvi put u našoj povijesti postaje jedna žena – magistra Vjera Rojc) – sve do onih koji su obrađeni u posljednjoj ljekarni u knjizi *K svetom Antunu* na Kustošiji. Doznajemo zatim pojedinosti značajne za razvoj urbane arhitekture grada Zagreba (poglavito 19. i 20. stoljeća). Radi se, naime, o lociranju ljekarni u prikladnim dijelovima gradskoga tkiva (najčešće na križištu ulica, tzv. uglovnica, a u tim su zgradama ili palačama bile smještene ljekarne, službene prostorije i stanovi ljekarnika), visokokvalitetnim arhitektonskim obilježjima zgrada (historicizam, secesija), istaknutim arhitektima i graditeljskim tvrtkama koji su ih projektirali i podizali. Nadalje, o pomnom uređenju interijera prikladnim namještajem i ljekarničkim posuđem sukladno duhu vremena, ukrasima i slikama, stvarajući prikladno estetsko ozračje, kako zaposlenicima, tako i klijenteli, te uopće o njihovoj promociji i kvalitetnoj recepciji u javnosti. O tome je, dakako, dobrim dijelom ovisila i uspješnost u poslovanju njihovih vlasnika.

Razvidno je kako se primicanjem modernijih vremena, sukladno razvoju i spoznajama medicinskih i kemijskih znanosti, rad ljekarni postrožavao. Tako je

primjerice godine 1764. zabranjeno javno djelovanje svih redovničkih ljekarni, a u istom stoljeću uvode se propisi o kontroli lijekova i redovitom godišnjem nadzoru ljekarni. Ne manje bitni su i propisi koji određuju što sve od prostorija jedna ljekarna mora osigurati – od *oficine* (prodajni dio s pultom i blagajnom) do tzv. *materijalke* (prostorije za izradu lijekova), *laboratorija*, *ureda*, te *prostorije za pohranu ljekovitoga bilja*.

U navedenim radovima, također saznajemo o promjenama naziva ljekarni ili o novim gradskim lokacijama na koje se, uslijed novonastalih prilika, prvobitne ljekarne sele.

Razvidna je kronologija promjene vlasnika koji su se smjenjivali ovisno o političkim prilikama i režimima koji, su u datom povijesnom trenutku bili na vlasti. U tekstovima slijedimo trag njihova stručnog školovanja do naslova magistra farmacije, polaganju tirocinija, prvim zaposlenjima i postupnom napredovanju, pa do otvaranja vlastitih privatnih ljekarni.

Neki od ljekarnika nerijetko su, osim struke, imali i šire interese, pa su se tako, primjerice, amaterski bavili slikarstvom i kolekcionarstvom, poput istaknutog ljekarnika i vlasnika ljekarne *K Zrinjskom* na Zrinjvcu, **Hinka Brodjovina**, koji, ne samo da je unutrašnjost svoje ljekarne ukrasio slikama istaknutih hrvatskih slikara, nego je i sam naslikao golemu sliku **Nikole Šubića Zrinjskog** koja je stajala i danas još stoji odmah do ulaza u nekadašnju ljekarnu *K Zrinjskom*. Već spomenuta prva žena koja je na području Hrvatske u svom vlasništvu imala ljekarnu, mr. **Vjera Rojc-Katušić** (rođena sestra poznate hrvatske slikarice **Naste Rojc**, koja ju je portretirala, a portret priložen u knjizi), nije se zadovoljila samo trgovinom i prodajom lijekova, već je pokazala i sklonost prema znanstveno-istraživačkom radu, te je na Farmaceutskom učevnom tečaju Mudroslovnog fakulteta u Zagrebu, pod mentorstvom Gustava Janačeka, godine 1915., postala prva magistra koja je uspješno obranila doktorsku disertaciju. Ljekarnici su često bili promicatelji staleških interesa i nemalo zadirali u socio-kulturne sfere života. Imena farmaceuta poput **Žige Ključeca**, **Vjere Rojc-Katušić**, **Vladimira Rojca**, **Vladka Bartulića** (koji, između ostalog, godine 1933., tiska *Spomenicu kaptolske ljekarne*, a za tu prigodu naručuje izradu kovane bakrene medalje "333. godišnjica opstanka i 37 godina vodstva Kaptolske ljekarne"), **Josipa pl. Pečića** sa sinovima **Arpadom** i **Belom**, **Hinka Brodjovina**, **Ladislava Gayera** i dr., imena su koja imaju težinu i zaslužuju svoje mjesto u povijesti hrvatske farmacije. A kronologija života i rada istaknutog ljekarnika **Stanislava Ilakovca** – po svojoj naravi otvorenog, dinamičnog, pravednog i nadasve stručnog – čita se gotovo kao zanimljiv biografski

roman. Autentična je to priča o čovjeku u kontekstu promjene društvenih zbivanja i rađanja jedne nove socijalno-političke paradigme. Čovjeku koji je bio široko obrazovan, farmaceut na visini struke svoga vremena (zalagao se za socijalizaciju ljekarništva, vodio je vježbe studentima farmacije, promovao ideju o osnivanju nacionalnog muzeja farmacije i dr.), ali i ljevičarski nastrojen samarićanin, osoba dubokog socijalnog instinkta, osjetljiv na vrijeme u kojem pucaju stari društveni okviri, a na pozornicu stupaju novi i donose bitne promjene za raslojen svijet manje imućnih i siromašnih. Uhićivan nekoliko puta, nesretno je skončao 1942., nakon što je deportiran u Jasenovac.

Konačna sudbina većine ljekarni koje su "preživjele" do naših dana, bila je sveprisutna nacionalizacija ljekarni nakon Drugog svjetskog rata. Zajedno s gašenjem ljekarni u privatnom vlasništvu, njihovom prenamjenom ili premještanjem, jednaku sudbinu najčešće je imao i inventar koji je u interijeru svake ljekarne bio ogledalo, kako rafinmana, tako i materijalnih, te kulturnih dosega ljekarnika-vlasnika. Naime, prelaskom ljekarni u državne ustanove, inventar bi gubio prvobitnu namjenu, ostao nezaštićen, obezvrijeđen i neprepoznat kao vrijedan dio nacionalne kulturne baštine.

Radovi koji su pred čitateljem sretan su spoj i ujedno uspješno amalgamiranje brojnih, slojevitih i zanimljivih medicinsko-farmaceutskih i urbanističko-graditeljsko-arhitektonskih podataka. Iz susreta dviju struka rezultirali su tekstovi koji u sebi objedinjuju niz relevantnih činjenica dočaravajući ozračje kulturološke, javnozdravstvene i društveno-političke zbilje određenoga vremena. Kroz raščlambu postanka i održavanja ljekarni i ljekarničkog poslovanja, čitatelj ujedno prati i ozračje društvene zbilje, od stručno-obrtničkog, poslovno-merkantilnog djelovanja, do nemalog udjela farmaceutske struke u oblikovanju građanskoga sloja hrvatskoga društva. Ili kako to precizno navode autorice u svom eseju o Kaptolskoj ljekarni: "Oduvijek su ljekarne bile i okupljališta služeći ne samo za prodavanje lijekova ili ordiniranje liječnika, već i za sklapanje svekolikih poslova. U njima su se isprva uz lijekove prodavale i dvije najvažnije civilizacijske tekovine: papir i tinta. U njih su zalazili oboljeli, ali i liječnici i političari, umjetnici, obrtnici i literati. Ne čudi stoga činjenica da su upravo ove, često stoljećima stare zgrade, sačuvale tragove ljekarničke tradicije koja objedinjava farmakopeje i lijekove, jednako kao i obrt, promidžbu i trgovinu, umjetnost, arhitekturu i smisao za čuvanje naslijeđa. Prateći kronologiju kaptolske ljekarne, postajemo svjedocima spleta složenih okolnosti od općih povijesnih, javnozdravstvenih, do graditeljskih, obrtničkih i dizajnerskih".

Sedam znanstvenih eseja o sedam zagrebačkih ljekarni i njihovim intrigantnim pričama otimanje je zaboravu zanimljive povijesti farmacije u vremenskom slijedu, koje smo sada – interdisciplinarno sagledane – dobili na jednom mjestu. Radovi u knjizi, osim na sekundarnoj literaturi, temeljeni su i na izvornoj arhivskoj dokumentaciji, te osobnicima ljekarnika, kao i brojnim drugim dokumentima i relevantnim osobnim priopćenjima.

Iako su neke zgrade, poput one u Kamenitoj 9, u kojoj je smještena najstarija zagrebačka ljekarna *K crnom orlu*, upisane u *Listu zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara Registra kulturnih dobara RH*, većina ljekarni kao i njihovi inventari nisu zaštićeni kao pojedinačno kulturno dobro. To autorice u svojim radovima posebno naglašavaju i drže značajnim propustom, apelirajući za hitnim javnim "osviještavanjem" takvog nemara, boljom prezentacijom njihova značaja u strukturi grada, kako bi se sačuvao i javnosti stavio na uvid ovaj iznimno važan, unikatni segment naše ljekarničke i graditeljsko-arhitektonske baštine.

Prim dr. Mirko Jamnicki Dojmi

KNJIGA ZA SVA VREMENA

Ante Škrobonja: Kako zavoleti Hipokrata. Rijeka, 2017. *Izdavač:* Grafika Zambelli, Rijeka, *Suizdavač:* Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture

Na nekoj općoj ljestvici znamenitih ljudi što ih je iznjedrila povijest, ljudi koji su svojim oštroumnim opažanjima i mjerenjima, izvanrednim izumima, znanstvenim ili umjetničkim tvorevinama, potaknuli i(li) stubokom promijenili način razmišljanja i nemalo utjecali na svjetsku povijest i daljnji tijek civilizacije, stameno poput dorskog Partenona na Akropoli stoje imena Homera, Aristotela, Dantea, da Vincija, Galilea, Cervantesa, Kopernika, Shakespearea, Newtona, Voltairea, Napoleona, Darwina, Dostojevskog, Tolstoja, Einsteina, Tesle. Među nabrojanim velikanima i "prevratnicima", jednakim sjajem blista i jedno medicinsko ime. To ime je Hipokrat, *Otac medicine* ili, kako su ga još zvali, *Princ liječnika*. Njegov znameniti suvremenik Aristotel naziva ga "velikim" i prvim etičkim uzorom, a najveći liječnik nakon Hipokrata, Galen (129.-199.), daje mu pridjev "božanski".

Hipokrat je zasigurno imao sreću da je živio na razmeđu 5. i 4. stoljeća pr. Kr. (460. – 377. pr. Kr.), u zlatnoj epohi Stare Grčke, u vrijeme najvećeg uzleta helenske znanosti i umjetnosti, a njegovi suvremenici Sokrat, Periklo, Herodot, Tukidid, Demokrit, Fidija,

Sofoklo, Aristofan i drugi helenski prvaci, svojim su djelovanjem utemeljili posve novu paradigmu gledanja i tumačenja svijeta, zbilje koja nas okružuje. Kao što će autor ove zanimljive i svima korisne knjige – *male medicinske Biblije* – naglasiti, ovi su znameniti Grci u to najsjajnije doba arhajske Grčke "utemeljili preobrazbu ljudskog razmišljanja i filozofije na putu od *mitosa* prema *logosu*, što će, među inima, Hipokrata nadahnuti i potaknuti na drugačiji način gledanja, razmišljanja, zaključivanja i odnosa prema životu, zdravlju i bolesti".

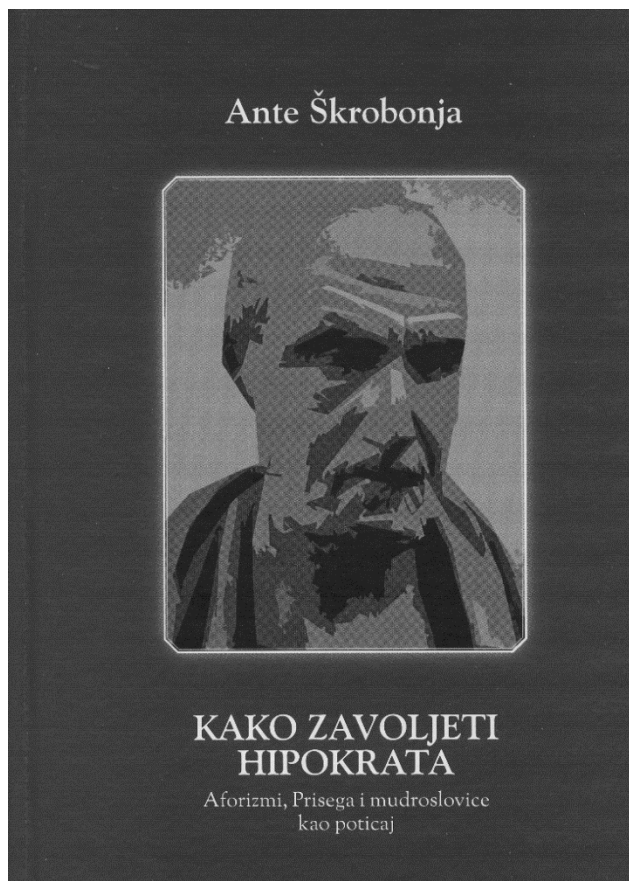
Premda je svaki školovan čovjek čuo za *oca medicine*, vjerojatno i većina medicinski obrazovanih djelatnika o njegovim djelima i životu ne zna mnogo. Razlog tomu leži ponajprije u činjenici da su podaci o Hipokratovu životu razmjerno oskudni i nepouzdati, a potom, kako će kazati autor knjige, i u činjenici da se na hrvatskom jeziku o Hipokratu razmjerno malo pisalo. Pa ipak, ne može se reći kako se ne zna za *Hipokratovu prisegu* (koju medicinari i danas, doduše moderno formuliranu, diljem svijeta izgovaraju prigodom svoje promocije), njegovu javnohigijensku raspravu *O zraku, vodi i tlu*, kao i za tvrdnju da svaka, pa i "sveta" bolest (padavica), zasigurno ima svoj materijalni, organski uzrok. Ili pak za notorna četiri tjelesna soka, čiji omjeri stoje u temelju građe ljudskog organizma i njegova duševnog ustroja, te ravnaju njegovom (pato)fiziologijom. Naime, ukoliko su

tjelesni sokovi u ravnojvesju, to rezultira *eukrazijom* (zdravljem), a ukoliko se njihova ravnoteža u organizmu poremeti nastaje *diskrazija* (bolest). I dan danas medicinari su naslonjeni na pradavno Hipokratovo učenje o "pomnom promatranju bolesnika i kritičkoj procjeni simptoma", te dobrim ili lošim utjecajima okoliša na čovjekovo zdravlje. Hipokratovo naučavanje o uzrocima zdravlja i bolesti, i njegova javnozdravstvena paradigma gotovo 2,5 tisuće godina provlači se kroz dinamičnu ljudsku povijest borbe za zdravlje i seže sve do naših dana.

Po svemu, genijalni je liječnik s otoka Kosa – koji je prvi u povijesti odvojio medicinu od magije i praznovjerja, te od apstraktne filozofije, udarivši tako temelje medicini kao prirodnoj znanosti – bio čovjek koji je, otvorena uma i budnih osjetila, mudro uzimao u obzir brojne čimbenike koji izravno ili neizravno djeluju na ljudsko zdravlje, opservirao ih i kritički valorizirao, pa je tako bio jedan od prvih liječnika koji je proklamirao *holističku paradigmu*. Ni izdaleka nije imao moćnu tehničko-tehnološku potporu suvremenoga čovjeka, nije poznao brojne fizikalne zakonitosti, nije poznao Newtonove zakone o neuništivosti energije i njezinu preoblikovanju, niti Einsteinovu teoriju relativnosti. Nije poznao niti zakone genetike, ni složeni ustroj čovjekova tijela, nije poznao zakon entropije i teoriju kaosa, ni kompleksnu strukturu žive stanice i njezinu patologiju, ali se svojim oštroumnim opažanjima, originalnim prisposodobama i praktičnim iskustvom itekako nalazio na terenu životne zbilje, te dokazao i naslutio mnogo toga o zdravlju i bolesti, što će se u budućnosti itekako pokazati točnim.

Već u *Proslovu* knjige *Kako zavoljeti Hipokrata*, autor, prof. dr. sc. Ante Škrobonja, znanstveni savjetnik i redoviti profesor povijesti medicine i stomatologije na Medicinskom fakultetu u Rijeci i Splitu (danas u mirovini), naglašava protežnost Hipokratova djela od antike do danas, a za njegove *Aforizme* kaže da predstavljaju sukus njegova cjelokupnog opusa. To je ujedno i razlog zašto je knjiga koncipirana na način kako je to uradio autor. Spominjući brojne prijevise, tumačenja, komentare i prijevode Hipokratova djela tijekom više od dva milenija, autor apostrofira kako su od svih najvjero-dostojniji prijevodi trojice istaknutih proučavatelja *Corpus Hippocraticuma*. Radi se o prijevodima dvojice Francuza: Émilea Littrea i Charlesa Daremberga, te škotskog istraživača Francisa Adamsa, pa su upravo njihovi prijevodi i komentari i njemu poslužili kao pouzdan izvor i nit vodilja.

Nakon *Proslova*, autor je nekoliko sljedećih stranica posvetio *Kratkom povijesno-medicinskom vremeplovu od prapočetaka do Hipokrata*. Tu se, između ostalog, spominje Homerova *Ilijada* i *Odiseja* u kojoj slijepi grčki pjesnik kroz svoj golemi ep zorno

prikazuje 141 ratno ranjavanje uz zamjetno poznavanje ljudske anatomije i načine previjanja rana i zaustavljanja krvarenja. Preko Asklepija, iznimnog liječnika koji je kao ovozemaljska pojava uistinu postojao, a zbog svojih je zasluga uzdignut na pijedestal božanstva, dolazimo do podnaslova "Od mitosa prema logosu" u kojem autor daje kratke natuknice nekih najznatnijih starogrčkih filozofa i mislilaca čija su djela presudno utjecala na razvitak moderne, prirodoznanstvene medicine. Preko sljedećeg poglavlja *O Hipokratovu životu i djelu* – u kojem slijede zanimljive biografske natuknice o životu oca moderne medicine, te o njegovom djelovanju u profesiji liječnika, koje počiva na "empiriji i filozofiji kao temeljnom Hipokratovu alatu u medicini", potom o individualnom pristupu bolesniku, ne zanemarujući pritom *holistički* pristup, a posebice dajući značenje *prognozi* bolesti, osvrćući se na kraju na teoriju o četiri soka (tzv. *humoralna medicina*), te na dijelove spisa *Corpus Hippocraticum* – dolazimo konačno do *Aforizama*, središnjega dijela knjige.

Radi se o zbirci jezgrovitih izreka o bolestima, njihovim prognozama i liječničkom umijeću. *Aforizmi* su ujedno i najpopularniji dio cjelokupnog hipokratiskog opusa. Sadrže ukupno 412 sažetih izreka, svrstanih u sedam poglavlja. Bez obzira na pregnantnost kojom su izrečeni, današnjega čitatelja nikako ne treba začuditi činjenica da aforizmi nisu ulančani i usustavljeni. To je posve razumljivo iz perspektive vremena u kojem su mišljeni i pisani. Između inih, naići ćemo na brojne aforizme koji se odnose na dijetetiku i dijetetsku terapiju, savjete u vezi s čišćenjem kod probavnih bolesti, značaj godišnjih doba i životnoga razdoblja u nastanku i razvoju bolesti; nadalje na aforizme o vrućicama i njihovu prognostičkom značenju, o utjecaju vjetrova, hladnoće i topline u nastanku bolesti, o znojenju i njegovu prognostičkom značenju, kao i o primjeni hladnoće i topline u iscjeliteljske svrhe; o bolestima i stanjima u vezi s trudnoćom i pojavom mjesečnice, opise plućnih i mokraćnih bolesti, opise vodene bolesti, te čireva i gnojnih bolesti, nuspojave i komplikacije bolesti i općenito nabranjanju različitih simptoma ili bolesnih stanja, kao loših ili povoljnih znakova za ishod same bolesti i dr. Jedan od napoznatijih i najcitiranijih aforizama jest upravo onaj što stoji na početku prve glave (ali i kao citat na početku same knjige): "Vita brevis, ars longa, occasio praeceps, experimentum periculosum, iudicium difficile" ("Život je kratak, umjetnost je duga; prilika je kratkotrajna; iskustvo je varljivo; odluka je teška").

U sljedećem poglavlju obrađena je *Hipokratova prisega*, taj "najpoznatiji i najeksplozivniji uradak u zbirci Hipokratovih spisa". Autor najprije ukazuje

čitatelju na manje poznate činjenice nastanka teksta *Prisege*, da bi nam na kraju poglavlja približio dva teksta potaknuta i nadahnuta *Hipokratovom prisegom*. To su: svečana molitva poznatog srednjovjekovnog židovskog filozofa Maimonidesa (XII. st.) i tekst znamenitog portugalskog liječnika Amatusa Lusitanusa (XVI. st.). Na sljedećih nekoliko stranica prikazani su prijevodi *Prisege* na više jezika, a na samom kraju poglavlja pridodati su i tekstovi nekoliko svečanih izjava proizišlih iz Hipokratove prisege ili su prema njoj modificirani, a danas se polažu na raznim medicinskim učilištima.

Slijedi poglavlje *Hipokrat – naš suvremenik* s podnaslovom *Žive mudroslovice*. One su, kao brojne poslovice i uzrečice izvedene uglavnom iz *Aforizama*, često citirane u "svakodnevnom praktičnom životu i profesionalnom medicinskom okruženju". I brojne od njih, dakako, i danas su zanimljive i aktualne. Neke od izreka likovno su osmišljene i za ovu knjigu posebno ilustrirane, a autor ne krije svoj ponos jer su mu u tome pomogli njegovi unuci.

Hipokratov lik prisutan je i u današnje vrijeme, bilo kroz brojne spomenike i skulpture razasute diljem svjetskih medicinskih institucija, bilo kao lik na različitim ilustracijama ili poštanskim markama, sve do danas prikladnih suvenira.

Knjiga – pisana lijepim, jasnim stilom i obogaćena biranim slikovnim prilozima – iznimno je lijepo grafički oblikovana i dizajnirana, što je čini lakoprohodnom i dodatno privlačnom za čitanje.

Na kraju knjige pridodat je *Mali rječnik iz Hipokratove medicine*, koji će olakšati čitanje osobito nemedicinarima, popis *Izvora i literature*, te *Izbor iz recentne literature o Hipokratu*.

Ponovimo: Hipokrat je živio davno, u ono naivno vrijeme kada je svijet istom disao svoje rano djetinjstvo, pa je to više – njegovo naučavanje temeljeno na materijalističkoj, organskoj podlozi i na pomnom promatranju i iskustvu – začuđujuće i "prevratničko". Sustavno se suprotstavljajući čarobnjaštvu, čvrsto otklanjajući bilo kakvo nadnaravno, božansko podrijetlo bolesti, Hipokrat je odškrinuo vrata znanstvenoj epohi medicine.

Knjigom *Kako zavoljeti Hipokrata: Aforizmi, Prisega i mudroslovice*, prof. dr. sc. Ante Škrobonje, dobili smo u prijevodu na hrvatski jezik iznimno vrijedno i zanimljivo štivo, dio velikog Hipokratova opusa kao podsjetnik na njegovo cjelokupno djelo, ali i kao podsjetnik na kolosalan lik samog *oca medicine*; dobili smo ga za užitek u čitanju, za gonetanje i promišljanje njegova pionirskog rada i otkrića na području medicine s distance koja nas gotovo 2500 godina odvaja od tog mudrog i uzvišenoga čovjeka.

Prim. dr. Mirko Jamnicki Dojmi

